

Het land ligt al weken in mist gehuld, op sommige plaatsen stapelt hij zich op tot een kasteel- of kathedraalachtig bouwwerk, er valt een nauwelijks waarneembare vochtigheid. Niets beweegt, alleen de mist: – we zijn in een periode van grijze rouw, we zijn halverwege de winter, eind januari, begin februari 1981.

In deze periode stierf opeens mijn moeder.

Ze had best nog tien jaar kunnen leven, ze zou ook tien jaar geleden al kunnen zijn gestorven.

Men vond haar in de vroege ochtend van dinsdag 27 januari dood op de vloer van het appartement in het bejaardentehuis dat ze de laatste tijd bewoonde.

Ik zou het adres waar ze woonde niet weten te vinden, ik weet ook niet hoe ze woonde, – ik kan mij niet herinneren hoe lang het geleden is dat ik haar voor het laatst heb gezien.

Ze moet van ‘de bank’ zijn afgerold, – ze lag voor die bank op ‘het vloerkleed’, maar ik ken haar interieur niet. Ze bezat klaarblijkelijk een bank. En een vloerkleed.

Toen men haar vond was ze al ‘koud’ en ‘paars’, – het is waarschijnlijk dat ze in de avond van de zesentwintigste januari is overleden. Uit het feit dat het televisietoestel in haar appartement uit was, heeft men afgeleid dat haar dood moet zijn ingetreden ofwel vóór de aanvang der programma’s, danwel na afloop der programma’s.

Men heeft de hele nacht het licht in haar appartement zien branden, maar daaraan geen speciale aandacht geschonken.

Ze lag op de vloer met een boterham in haar hand en met een hap daarvan in haar mond. Op die boterham zat kaas. Het gegeven van deze boterham lekte uit doordat een van de jonge verpleegsters van het bejaardentehuis het zich op een van de dagen na de dood van mijn moeder per ongeluk liet ontval- len. Zij heeft voor haar loslippigheid van de tehuis- directie een reprimande ontvangen: zij had dat van die boterham niet mogen vertellen want ‘de familie’ zou allicht denken dat het tehuis haar bewoners niet genoeg te eten verstrekke en mevrouw Brouwers van ontbering was gestorven.

Bijtend in een boterham met kaas is mijn moeder dus gestorven, zo kan het voor de geschiedenis worden geboekstaafd, – terwijl niet meer kan worden geboekstaafd of het een witte of een bruine boterham was, en of het oude kaas was, of jonge, of belegen, of komijne–.

‘Ze stierf eenzaam.’

Mijn moeder heeft haar man zeventien jaar overleefd. Diens portret stond op haar televisietoestel, dat weet ik uit een van de vorige huizen die ze heeft bewoond en waar ik haar nog wel eens heb bezocht. Ze heeft ook haar oudste zoon overleefd, die enige winters geleden ergens in de Verenigde Staten met een vliegtuig is neergestort.

Alles wat nog bij het Brouwersdom plaatsvindt, is, dat er gestorven wordt. Het getij verloopt, de dood is om het huis, – voor de zoveelste keer: laat ik mij toch haasten.

(Heel soms in de loop van de laatste jaren belde mijn moeder mij op, maar zei ze, zodra ik mijn naam had genoemd: ‘Neemt u mij niet kwalijk, ik ben verkeerd verbonden.’ Ik herkende haar stem aan de klank ervan en aan het Indische accent waarmee ze sprak, er zijn miljoenen moeders op de wereld en maar één ervan is de mijne. Voordat ik iets had kunnen terugzeggen verbrak zij de verbinding, en ik liet het erbij: – ik had de stem gehoord van een moeder die verkeerd was verbonden met haar zoon.)

(‘Kwaak kwaak!’)

Ik vernam het bericht van haar dood telefonisch, om plusminus half negen in de ochtend: het telefoongerinkel scheurde mij weg uit een mistig of schemerig stadje waar ik liep, zes à zeven jaar jonger dan ik nu ben, er was een geliefde bij mij die zei: Het stalletje van Bethlehem, Het huisje van Nazareth... – er rinkelde een belletje, dat was de telefoon.

Ik stond naakt en huiverend aan het grote huiskamer-raam met de hoorn aan mijn oor, hand aan mijn geslacht. (Die geliefde heette Liza.) De mist stond tegen het raam, maar ik ken het uitzicht uit mijn raam zo goed dat ik, alsof er geen mist was, mijn ogen vestigde op de plaats in de verte waar de bossen beginnen. In gedachten was ik in die bossen: ik zag mezelf daar aan een water staan.

Ik dacht: wat was er gisteren op de televisie te zien waarvan mijn moeder misschien nog net kan hebben zitten genieten?

Zij leed aan de ziekte van Parkinson: – als ze naar de televisie zat te kijken beefden haar hoofd en haar handen, haar mond viel open en haar tong kwam voor haar kin te hangen. ‘Dat was heel zielig om te zien.’ Ik heb het nooit gezien, want ik wilde het niet zien.

Verder dacht ik niets, – wat niet hetzelfde is als: verder dacht ik er niet aan. Beter is, te schrijven: ik *voelde* niets.

Ik ben niet in mijn auto gesprongen om naar mijn dode moeder toe te rijden. Zo laf wilde ik niet zijn, nadat ik de laatste jaren ook nooit naar haar toe ben gereden terwijl ze nog leefde.

Bij haar crematie, een paar dagen later, ben ik evenmin aanwezig geweest.

Opgebaard in een kist in de kelder van het bejaardentehuis had mijn moeder haar ‘mooiste jurk’ aan. Dat was, zo heb ik mij nauwkeurig laten beschrijven, een jurk in blauwe en zachtlila tinten, met hier en daar wat beige erdoorheen, niet zozeer gebloemd, maar wolkachtig van motief.

Zij had in die kist ‘haar bril’ op, – waarbij ik mij niets kon voorstellen, ik wist niet dat mijn moeder een bril droeg.

Het ‘paars’ was geleidelijk aan van haar gezicht weggetrokken, iedere dag leek ze ook ‘mooier’ te worden, en zelfs ‘jonger’, ze lag er bij ‘of ze sliep’.

Zij lag daar ‘rustig’, haar handen op haar borst gevouwen.

Sommige leden van de familie vonden dat er een rozenkrans tussen haar vingers moest worden gevlochten, andere vonden van niet.

In de loop van de dagen tussen de dood en de crematie van mijn moeder heb ik in al mijn boekenkasten gezocht naar een boekje waarvan ik toen nog zeker wist dat ik het bezat, maar dat ik niet meer blijf te bezitten. Te vaak verhuisd en daarbij boeken kwijtgeraakt, gaandeweg te cynisch geworden en mijn liefde voor boeken verloren, te vaak te veel dingen uit mijn verleden verbrand zogenaamd uit onsentimentaliteit, zogenaamd uit afschuw voor dat verleden.

Dat boekje is *Daantje gaat op reis*, geschreven door Leonard Roggeveen. ‘Stap-stap-stap. Daar gaat Daantje...’

Ik wenste mijn moeder te gedenken in het beste dat ze mij heeft meegegeven: – mijn moeder heeft mij, uit dat boekje, uit dat alsnog verloren gegane vooroorlogse exemplaar, dat was bevlekt, besproet, verkreukeld en gescheurd, leren lezen. In Indië, in het Jappenkamp, begin van de jaren veertig. Ik kreeg het boekje op mijn vijfde verjaardag.

Gezeten aan mijn schrijftafel had ik, op het moment dat mijn moeder tweehonderd kilometer verderop in de vuuroven verdween, te harer ere, hardop uit dat boekje willen voorlezen, om haar daarmee mijn hommage te brengen, zoals ik het goed dacht te doen.

Dat mijn moeder haar leven lang zo moedig is geweest, zei iedereen, staande bij haar kist. Haar niet te verwoesten optimisme, haar vrolijkheid, dat ze altijd lachte.

Van mij zal dit alles niet kunnen worden gezegd. Ik ben niet optimistisch, ik ben ook niet vrolijk, en wil ik lachen zoals (dat is waar) mijn moeder altijd lachte moet er wel iets èrg leuks gebeuren of worden opgemerkt. Ik lijk wat dat betreft niet op haar, – en zo moedig als zij was, ben ik ook niet, ik ben integendeel eigenlijk nogal bang, sterker: bij tijd en wijle ben ik halfkrankzinnig van angst (om *onbestemde* dingen die mij *opeens* ‘bedreigen’). Soms is mijn angst zo erg dat het mij voorkomt dat mijn gezicht op een papperige manier vloeibaar is geworden en bezig is in klodders van mij af te druipen, – na de angstaanval is het of ik een ander gezicht heb gekregen en ik mijn eigen vertrouwde spiegelbeeld niet zal herkennen.

De angst- en emotiedempers die ik tot mij neem

dragen poëtische namen, bij voorbeeld ‘Seresta Forte’. De farmaceutische industrie heeft het zo geregeld, dat tot de bijverschijnselen van deze soort anti-psychoptica behoort, dat de consument ervan, nadat de pil is uitgewerkt, wordt bezocht door nieuwe angsten, die worden veroorzaakt door het middel zelf. Zo raakt men aan zijn angst verslaafd, – zo blijft men binnen de grauwe doolhof.

Laat ons bidden.

Met de hoorn aan mijn oor, hand aan mijn geslacht, dacht ik: ik hoor dat mijn moeder dood is terwijl ik precies zo naakt ben als toen ik bijna een-enveertig jaar geleden uit die moeder werd geboren. Volgens literaire maatstaven is dit kitsch, maar ik dacht het.

Ik begon onmiddellijk over mijn hele lichaam te beven, – niet van kou. Ook niet van ontroering of verdriet, er zijn gestorvenen in mijn leven van wie ik méér heb gehouden dan van mijn moeder. Ook levenden zijn er nog in mijn leven van wie ik méér houd dan ik ten slotte van mijn moeder heb gehouden. Wat mij had overvallen was: *angst*.

Ik ging op de bank zitten die bij de telefoon aan het raam staat en strekte mijn hand uit naar het plastic pillenkokertje, naast de telefoon, op de vensterbank.

Van ‘Seresta Forte’ gaat het beven over en de angst verdwijnt voor enige tijd. ‘Dit geneesmiddel kan de rijvaardigheid beïnvloeden.’ Men wordt door zo’n

pil uit zichzelf weggeleid, het hersenapparaat wordt toegedekt of afgeschermd als door compacte mistproppen, men komt in een staat van onbewustheid die men zichzelf op een slaperige wijze toch bewust blijft, al is denken na een paar minuten niet meer mogelijk: dit is misschien de staat waarin men leefde toen men een kleuter was.

Men kan ook vijftig van deze pillen tegelijk nemen en, om helemaal zeker te zijn van alijdurende angstloze onbewustheid, die vijftig pillen ook nog doorspoelen met een hele liter jenever: – in zijn woning te Exel in de Achterhoek is onverwacht ‘op tragische wijze’ overleden de schrijver van het boek *Het verzonkene*.

Door het beven van mijn handen stortte de inhoud van het pillenkokertje, nadat ik het dekseltje ervan had afgeschroefd, zich volledig over mij uit. Een deel van de pillen kon ik opvangen in de kom van mijn haastig tegen elkaar geklapte dijen, waar ze op mijn geslacht vielen, de rest van de pillen danste over de rode plavuizen en het vloerkleed in alle richtingen weg.

Ik nam niet een handvol pillen, ik nam één pil. Ik stond op om in de keuken de pil door te spoelen, niet met jenever, maar met water. Het is mijn tijd nog niet en zeker niet wil ik gelijktijdig met mijn moeder, aan haar hand, de grote oversteek maken.

Toen ik even later opnieuw aan het huiskamer-raam stond, voelde ik de rust en de onverschilligheid

in mij dalen. Ik zag dat ik al uit mijzelf was weggeleid: aan de andere kant van het raam, op minder dan een meter van mij vandaan, stond misschien mijn andere, mijn door angst bevangen ik, – in ieder geval stond daar een naakte vent in de mist, wiens gezicht uit brij-achtige viscositeit bestond die bezig was in klodders van hem af te druipen. Deze gestalte keek mij recht in mijn ogen zolang ik hem recht in zijn ogen keek, – toen hierna onze ogen weg dwaalden, vestigden de mijne zich op de haarbos op zijn onderbuik en ik glimlachte even, want wat ik zag mocht min of meer grappig worden genoemd: in zijn schaamhaar waren een paar witte pillen verstrikt geraakt en blijven hangen.

Gelijktijdig deden hij en ik een paar stappen terug, waarbij ik hem aan de andere kant van het raam achteruitlopend in de mist zag verdwijnen.

Zes à zeven jaar jonger dan ik nu ben was ik ‘verdwaald in het diepst van het woud, de rechte weg geheel verloren’: mijn leven bestond uit zwalken, hierheen daarheen, permanent in staat van halfdronkenschap uit afkeer van het leven en uit verlangen om er niet te zijn.

Op een zomeravond, in een café in het stadje ^{***}, waar ik toevallig was aangespoeld, ontmoette ik Liza, of Liza ontmoette mij. Ze had een vriendelijk, zachtaardig en schrander gezicht, – ze had pastelkleurige, gaasachtige kleren aan die ritselden bij iedere beweging die ze maakte.

‘Zullen we dan nu maar met elkaar naar bed gaan?’ Na een uurtje zei ik dit, of Liza zei het, – het is de achteloze taal van die jaren, na ‘de revolutie’: de taal van de dodelijke verveling, de verbitterdheid en de illusieloosheid.

Twee of drie dagen ben ik bij haar gebleven, en toen begaf ik mij weer ‘op weg’, in mijn auto, alleen, op zoek, Liza vergetend, en allengs alles omtrent

haar vergetend, zelfs haar naam, – maar heel soms kwam wel dat stadje nog in mijn gedachten terug: dat het was versierd met vlaggen en vanen, groen, bloemen, tapijten en rustaltaren.

Van ‘zwalken’ en ‘aanspoelen’ is thans geen sprake meer, ik heb mijn onderkomen gevonden en laatst bracht mijn vrouw nog een dochttertje ter wereld, ongeveer op de stip des tijds dat ik, uit walging niet bij de geboorte aanwezig, in de spiegel keek en van angst mijn gezicht niet herkende. Ik zag dat in de haardos die ik vroeger bezat het vel van mijn schedel doorschemert, en dat in het haar dat mij nog rest witte strepen blijken te zijn ontstaan. Nog even, en ik zie in de spiegel het portret van mijn vader, zoals het zeventien jaar lang vanaf zijn plaats op het televisietoestel mijn moeder heeft aangekeken.

Alle decorstukken en coulissen waartussen mijn leven verstrikt staan waar en zoals ze moeten staan, – mijn leven is ongeveer aan het einde van het tweede bedrijf, vlak voor de pauze. Ik waak er angstvallig voor dat die decorstukken en coulissen blijven staan waar en zoals ze staan: valt één ervan om, vallen ze allemaal om en verpletteren mij.

Ongeveer een maand voor de dood van mijn moeder, omstreeks kerstmis, was ik opnieuw in het stadje ^{***}, en ontmoette ik Liza, of ontmoette Liza mij, na al die jaren opnieuw. Ik was op een feest: in het vertrek vol vrolijke lachende drinkende mensen waar ik mij bevond, bevond zij zich opeens ook, –

het moment dat ik haar zag was het moment dat zij mij zag. Ik herkende haar met mijn hele lichaam: ergens in mijn hoofd werd een filmprojector aangezet en in twee seconden was de film die ik dacht volstrekt te zijn vergeten voor mij afgedraaid. Tussen het gewemel van feestelijk aangeklede lichamen door kwam Liza naar mij toe als door een versierde stad vol flapperende vlaggen (Liza lachend; Liza starend aan het raam van haar appartement, ze woont boven een klokkenwinkel; Liza naakt en hoe ik haar streel; Liza meelopend in een optocht; alles in kleur, – een kleine, onbelangrijke gebeurtenis in mijn leven, maar zes of zeven jaar later veroorzaakte het gerommel achter de coulissen en zag ik de decorstukken wankelen). Terwijl mijn gezicht nog lachte voelde ik een groot, door spijt gevoed, verdriet in mij ontstaan: om mijn nonchalance van jaren tevoren, om die jaren zèlf die zo vol van leegte waren geweest, en om mijzelf, omdat ik ben zoals ik ben.

Ouder geworden alle twee, zeiden we tegen elkaar. Maar zij is altijd nog jaren jonger dan ik ben.

Het ritselen van haar kleren en de klank van haar stem.

Jij bent een hele beroemdheid intussen, zei zij tegen mij. Ja, zei ik.

Waar is je belletje? vroeg ze, met dat lachje van haar. Weg, zei ik, ik ga tegenwoordig geluidloos door het leven. En jij?

Wat ik?

Ben jij nog altijd schooljuffrouw? Ja, zij was nog altijd schooljuffrouw.

Verder niet veranderd, zeiden we van elkaar, al was dat natuurlijk onjuist. Wat mij betreft, nietveranderd zijnde ben ik totaal veranderd, ik woon nog in hetzelfde lichaam dat gelijktijdig *niet* meer hetzelfde lichaam is.

Belletje?

In de dagen dat Liza en ik elkaar voor het eerst ontmoetten droeg ik onderaan mijn rechter broekspijp, op de buitenenkel, een zilveren belletje, – zómaar, stap-tingeling-stap, Daantje op de versier-toer.

Zó ben ik nu niet meer. Die broek zou mij nu in verschillende opzichten niet meer passen.

Overigens zeiden we niet zo veel, maar het was duidelijk dat we aan hetzelfde dachten (Toren van David, Ivoren toren, Gouden huis, Deur van de hemel) en dat we maar hetzelfde tegen elkaar hadden hoeven te zeggen als jaren tevoren, om elkaar dan bij de hand te nemen en het feest te verlaten en

Maar ik ben de drama's beu die zich vroeger tussen mijn decorstukken en coulissen hebben afgespeeld.

‘Het beste dat mensen elkaar kunnen toewensen is: dat ze niet van elkaar zullen gaan houden.’ (Ik, in een interview.)

Maar niets bestaat dat niet iets anders aanraakt.

Hoe komt het dat ik ben zoals ik ben?

De dagen na de dood van mijn moeder dacht ik aan mijn moeder en aan Liza, in dezelfde mate hartstochtelijk onhartstochtelijk: met weerzin om rouwgevoelens te koesteren voor de een en verliefdheidsgevoelens voor de ander en ook wel beide gevoelens gelijktijd. Deze gedachten en gevoelens irriteerden mij en maakten mij bang, – ze stoorden mij bij mijn werk (ik schreef een boek over zelfmoord in de Nederlandstalige literatuur, ik schreef het hoofdstuk over de Nederlandse schrijver-zelfmoordenaar Jacob Hiegentlich), tijdens het eten (ik kreeg geen hap door mijn keel van het zuchten), en in mijn slaap (ik droomde van beide vrouwen, soms op hetzelfde ogenblik, in dezelfde droom).

Laat mij met rust. Ik ben er niet. Doe geen beroep op mij.

Ik *voel* niets en ik *wil* niets voelen.

In de mist. Bevend geschreven. De dood gaat mij niet aan. Het leven gaat mij niet aan. Laat ook mij maar eenzaam sterven, – wat maakt dat in godsnaam uit?

Die dagen, in de stilte van mijn huis, drukte ik soms de hoorn van het telefoontoestel tegen mijn oor en riep ik zo hard als ik kon tegen de zoemtoon:

‘Kwaak kwaak!’